

Kantelen in overvloed

Precies 25 jaar geleden kreeg ik de kans om het nog wat ruwe verhaal van de permacultuur in boekvorm te delen. Wat mij in het buitenland in de permacultuur vooral zo had getroffen, was de vanzelfsprekende overvloed die er de alfa en omega van was: vanuit een mindset van overvloed blijf je die om je heen creëren. De antithese van het calvinisme waarvan destijds, toen het nog allemaal draaide om 'het milieu', de spruitjeslucht ook in de vaderlandse 'alternatieve' beweging was blijven hangen. Vandaar dat het boek 'Tuinen van overvloed' ging heten. Overvloed in de zin van de biodiversiteit waarin het leven zich in de loop van talloze miljoenen evolutiejaren in was gaan uitdrukken. Overvloed in het nog veel grotere aantal relaties die al die levende organismen met elkaar kunnen hebben. Overvloed in alle mogelijkheden - vergeten, vertrouwd en ook pril en nog in het verschiet - waarop wij als mensen die rijkdom kunnen leren hanteren in de rol van 'tuinier' van de Aarde, die voor ons lijkt weg-

gelegd. Overvloed als onvermijdelijke vrucht van het consequent samenwerken met natuurlijke krachten. En zeker ook de overvloed die in zo'n pijnlijk groot contrast staat tot de sporen van schaarste en armoede die we overal weten te trekken, en die ons inmiddels effectief dreigen te nekken.

De permacultuur biedt als perspectief vooral een bundel principes; deze laten zich aflezen aan natuurlijke systemen. De meesten van ons staan allerlei Aha!-momenten te wachten wanneer we ons daarin verdiepen - zover zijn we collectief al wel afgedreven van de wonderbaarlijke samenstelling en orkestratie van het leven om ons heen. Gelukkig hebben we onze ogen wel verder open dan 25 jaar terug. Het principe dat de bodem bedekt wil blijven bijvoorbeeld was destijds bijna kettens en is nu gesneden koek. De inzet van vlinderbloemigen als stikstofbinders leek alleraardigst, maar bleek domweg irrelevant. Ook daarin blijven we nu ontdekken. Het model van een

polycultuur was sowieso nauwelijks voorstelbaar; inmiddels is kruidenrijk grasland de nieuwe norm aan het worden, loopt de strokenteelt zich warm en dient de agroforestry zich aan. En waar de gangbare economie de schaarste-exercitie bij uitstek vormt, daar is het CSA-concept uit de permacultuur-beweging onmiskenbaar gaan floreren.

Wat mij overall inhoudelijk heeft gevormd, is, behalve mijn studie in de tropische bosbouw, een agroforestry-project in Kenia en een jaar bomen planten in de halfwoestijn van Andalusië. Vooral het praktijkwerk van individuele perma-pioniers, van over de hele wereld inspireerde me. Wat er uit hun handen kwam, liet zien wat een werkelijk vitale bodem aan productie kan leveren, met hoeveel veerkracht levend water een mishandelde plek kan helpen herstellen, en welke systeemfuncties we allemaal door natuurlijke elementen kunnen laten vervullen. Natuurlijk zal ik altijd blijven leren, maar het

Wat is permacultuur?

Permacultuur is een filosofie van werken met de natuur en het kijken naar planten en dieren in al hun functies. Permacultuur gaat uit van drie ethische principes: Zorg voor de aarde in haar geheel, zorg voor de mens én eerlijke aandelen: het in gelijke porties delen van overvloed, waarbij ieders verbruiksandeel van de grondstoffen en hulpbronnen op onze planeet binnen haar grenzen moet blijven.

Wat is een voedselbos?

Een voedselbos past binnen de permacultuur en is een onderhoudsarme, duurzame, plantaardige voedselproductie op basis van bosecosystemen, waarbij fruit- en notenbomen, struiken, vaste planten en klimmers geïntegreerd worden en waarvan de opbrengsten nuttig zijn voor de mens. Het bos wordt vaak in 7 hoogtelagen aangelegd (bomen, struiken, kruiden, schimmels, bodembedekkers).

fundament is een veelkleurig inzicht waarop ik al die tijd heb kunnen leunen. En dat is niet veel anders dan de conclusies die Bill Mollison en David Holmgren eind jaren '70 trokken toen zij zich bij alles wat ze zagen, afvroegen hoe het precies werkte. Als universitair docent en student doken zij het Tasmaanse regenwoud in, met hun rug naar de westerse cultuur. Ze kwamen er weer uit met een recept om die te veranderen, als de Australische peetvaders van de permacultuur. In het bos was alles met alles verbonden, en het had niets van daarbuiten nodig om zichzelf in volle glorie in stand te houden. Als dát geen model was waarmee we tot in lengte van dagen voor voldoende gezond voedsel zouden kunnen zorgen, wat dan wèl? De industriële landbouw, ontstaan op de jonge bodems van Noordwest-Europa, was op het oude continent Down Under al gaan leiden tot zorgwekkende vormen van milieubelasting en uitputting. De permacultuur was de impuls om het allemaal heel anders te gaan doen. Eén bron van kennis die

Struisvaren is een typische soort uit de schaduwzone en de enige eetbare varensort.

In het bos was alles met alles verbonden, en het had niets van daarbuiten nodig om zichzelf in volle glorie in stand te houden.

zich daarvoor liet aanboren was de cultuur van de oorspronkelijke bewoners. Daarnaast was er dus het bos.

Toen Mollison en Holmgren hun elementaire visie en eerste ervaringen met de wereld deelden, deden zij dat in het besef van een komende overvloed. Met vooruitziende blik noemden zij hun eerste publicatie *Permaculture One*. Deze ging circuleren in de Engelstalige wereld en kreeg niet lang

Nashipeer, één van de kansrijke nieuwe fruitsoorten die via de voedselbosbouw tot ons aan het komen is.

daarna zijn opvolger, *Permaculture Two*. Rond die tijd kwam ook de Brit Robert Hart met zijn verhaal naar buiten, over een vorm van voedselproductie die hij had geënt op tropische voorbeelden van een gelaagd, bosachtig agroecosysteem en *forest garden* noemde. Dat zat niet heel anders in elkaar dan de *home gardens* waarmee ik tijdens mijn studie uitgebreid kennis had gemaakt: traditionele voedseltuinen die te vinden zijn in Zuidoost-Azië, delen van Midden-Amerika, de Pacifische eilanden en West-Afrika. Op een klein stukje land dichtbij huis, van 0,1 à 1 hectare, omvatten deze home gardens verschillende vegetatielagen van bomen en andere, vooral meerjarige gewassen, zoals struiken, klimmers en wortelgewassen. Al zijn het kleine perceeltjes, door hun hoge biodiversiteit leveren zij wel een enorm palet aan producten. Allereerst met voedsel in de vorm van vruchten, noten, zaden, bladeren, bloemen, stengels, scheuten, bast, knoppen, wortels, sappen, enzovoort. Daarnaast als brandhout, veevoer, honing, medicijnen en

Martin Crawford voor de lindeboom die hij al jaren als salade-boom gebruikt. Door de boom om de zoveel jaar te knotten, blijft het blad op plukhoogte.

verfstoffen. Al dan niet in combinatie met kleinschalige veehouderij zijn home gardens een systeem waarmee de boerenbevolking primair in haar eigen voedselbehoeften voorziet. Soms vindt een kleiner deel van de productie zijn weg naar de lokale markt. Het beheer bestaat in feite uit de oogst. Deze systemen houden zichzelf gemakkelijk in stand, zonder externe inputs of terugkerende grondbewerking. Vertaald naar het gematigde klimaat van Shropshire werd de forest garden van Robert Hart een populaire trekpleister, en het werkwoord forest gardening een onvermijdelijke activiteit binnen de Angelsaksische permacultuur. Wat bleef is die verwantschap met het bos.

Ergens in het verleden zullen er op de gronden van de home garden-tradities ook wel oorspronkelijke bosbewoners hebben geleefd. Typisch samenlevend in kleinere groepen verplaatsten zij zich vaak, en beoefenen 'zwerfandbouw'. Daarbij ontgonnen zij stukjes bos, vaak door te branden, en teelden daar dan een paar jaar hun gewassen op, waaronder ook éénjarigen. Daarna nam het omringende bos de plek weer over, en behalve in de soortensamenstelling van dit 'secundaire' bos, is er dan in wezen geen verschil meer te zien. Die ontwikkeling is universeel en inherent: overal op de aarde waar genoeg vocht is, vormt zich nieuw bos. In een proces van successie volgen bepaalde groepen bomen, struiken, kruiden en klimmers elkaar op. Pioniers, volgers, soorten van de mid-successie en van de climaxfase. Al die tijd organiseert een bos in wording zijn eigen vruchtbaarheid. De bodem bouwt zich op uit

vallend blad en ander strooisel. Suikers uit de fotosynthese in het groene blad worden ondergronds door de wortels afgescheiden en voeden daar het bodemleven. Dit houdt de nutriëntenkringloop gaande, en verbindt alle elementen in het systeem met elkaar. Intussen voorkomt de onvergelijkbaar hoge biodiversiteit de opbouw van ziektes en plagen. Dat is met elkaar dus een matrix die wezenlijk verschilt van de grondslag van de klassieke landbouw. Deze ontstond op plekken die jaarlijks door vruchtbaar slib van elders werden verrijkt. In deze tijdelijke overvloed kunnen éénjarige gewassen hun levenscyclus doorlopen. Omdat ze daarna voor het grootste deel worden geoogst, zakt de vruchtbaarheid weer terug tot het eerdere niveau en er is in wezen geen netto opbouw. Een gezond, gemengd bos belichaamt echter een blijvende overvloed in vruchtbaarheid, biodiversiteit, functionaliteit, veerkracht en verbinding. Precies waar de principes van de permacultuur zo helder van getuigen.

Zodoende is de voedselbosbouw, zoals die zich in ons land ontwikkelt, daar ook de meest complete vorm van. Hierin zijn we de meerwaarden die natuurlijke bossen de

wereld bieden op agrarische schaal gaan integreren. Naast de voedselbossen die overal als buurtproject ontstaan, ontwikkelt zich inmiddels dan ook op tientallen plekken in het land een productief ecosysteem van meer dan 5 hectare. Dit gebeurt onder toezien oog van pionierende beheerders: bestaande boeren, bedrijfsopvolgers en zij-instromers. Na een aantal jaren gaan deze voedselbossen renderen en hebben we er een optie bij om hoogwaardige groente en fruit te produceren. Als ecosysteem leveren ze een hele serie plussen erbij, namelijk koolstofbinding in bodem en biomassa, waterberging, biodiversiteit, opvang van fijnstof en verkoeling. Intussen bufferen ze natuurgebieden tegen te hoge stikstofdruk. Ook de regionale economie krijgt mee van de overvloed, want talloze vertrouwde en nieuwe producten kunnen door creatieve ondernemers op allerlei manieren worden verwerkt. Dat we pas sinds een paar jaar openstaan voor deze nieuwe traditie, had ik graag anders gezien. Maar zo gek is dat ook weer niet. Die schaarste projecteren we echt overal. En ja, alles lijkt minder te worden, maar denken in overvloed kan wel eens de meest wezenlijke kanteling zijn die we kunnen maken.

Fransjan de Waard is landbouwkundig ingenieur en sinds 1993 eigenaar van De Waard Eetbaar Landschap, een bureau voor tekst en concepten in duurzaamheid en innovatie, integrale gebiedsontwikkeling en C2C. Daarnaast is hij bestuurslid van Stichting Voedselbosbouw Nederland en begeleider van de Green Deal Voedselbossen. Zijn eigen boek is verkrijgbaar via janvanarke.nl/tuinenvanovervloed.

